

Estimo Montornès

HISTÒRIA, ART I NATURA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS

Ajuntament de
Montornès del Vallès

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

La vida tradicional d'un poble pagès

2

El 1486 la sentència arbitral de Guadalupe va posar fi a les guerres remences, alliberant els pagesos catalans del pagament dels impostos feudals. La fi del feudalisme va impulsar un sistema de vida que es va mantenir immutable durant 400 anys, fins a l'arribada de la industrialització. El país va patir trasbalsos ocasionals, com els rebrots de la pesta bubònica o les guerres que van assolir el terri-

tori: el 1640 (guerra dels segadors), 1705 (guerra de successió), 1807 (guerra del francès) i les carlinades de 1833, 1846 i 1872, però la vida de la població va conservar unes formes immutables. Montornès era un poble petit (entre 150 i 300 habitants), dedicat a l'agricultura de subsistència. Quasi tota la producció es destinava a l'autoconsum. Tot i així, els pagesos havien de comprar alguns productes

de primera necessitat: eines metàl·liques, sabates, vidres per a les finestres, alguns mobles... i aconseguien els diners necessaris venent els animals de corral o els sobrants de blat i vi al mercat de Granollers els dijous. Tot plegat eren pocs diners.

Els anys de poca collita, no quedava més remei que buscar feines d'emergència, com collir pinyes, fabricar carbó d'alzina, o fer de peonatge en obres públiques com els safareigs o l'església.

L'alimentació era monòtona. Una calderada de cigrons amb col i cansalada podia ser l'àpat repetit d'esmorzar, dinar i sopar, fins buidar-la. Disposaven també de faves, pèsols i lleties, però no dels vegetals americans (tomàquet,

blat de moro, patata, carbassa...), dels que només s'havia popularitzat la mongeta.

A la família pagesa hi havia una divisió de feines ben marcada: els homes s'encarregaven de la feina del camp i d'aplegar llenya, mentre que les dones portaven la cort d'animals (gallines, conills, el porc de l'any) i ajudaven als moments forts de la collita (verema, sega). També s'encarregaven de coure el pa, de fer cordes i cistells, i de teixir peces de llana. Per a feines de més envergadura, com l'obertura de camins o la reparació de les cases, era habitual la solidaritat entre veïns.

Cal Vermell al carrer del Sol, 1957.

Autor: Tomàs Fàbregas.

Col·lecció de Josep Saborit

Propietaris, parcers i jornalers

La propietat de la terra estava mal distribuïda. A Montornès hi havia sis grans finques, una desena de propietats mitjanes, i la resta de les famílies estava obligada a llogar a parceria les terres dels grans propietaris.

Els tractes se solien fer l'1 de novembre. Era habitual dividir la collita en tres parts, dues per al parcer i una per a l'amo i, de vegades, el tracte incloïa prestacions de treball

personal, com la dessecació d'aiguamolls del riu Mogent.

Inicialment es pagava en espècie. El propietari treia al mercat els excedents de gra, vi, i llegums.

Els pagesos més pobres no tenien l'oportunitat de llogar terres en parceria, i treballaven de jornalers a les terres dels senyors, a les ordres dels masovers, o bé de peonatge a obres d'envergadura com la construcció de rescloses i mines d'aigua.

Era de cal Didot, cap als anys 40-50 del segle XX.

Autor: Sadurní Blanchar Riera.

Col·lecció de Maria Gurri

Els oficis artesanals

Només unes poques persones s'escapaven de les feines del camp. El més important era el ferrer, que fabricava eines, reixes, rodes de carro i ferradures.

Els moliners aprofitaven el corrent del Mogent, més cabalós que a l'actualitat, per a moldre els grans de blat i d'ordi, base de l'alimentació.

Els mobles més senzills eren fabricats pels propis pagesos els dies desocu-

El carro de can Pepó al Pla de can Torrents, als anys 40-50 del segle XX.

Autor desconegut. Col·lecció Maria Secases

pats d'hivern. Els mobles més complicats, els compraven als fusters.

No hi havia fornors, ja que el pa es coïa a cada casa.

El que avui anomenaríem el sector serveis quedava reduït als capellans de la parròquia de Sant Sadurní, que solien ser 2 o 3 per a un poble que no arribava als 300 habitants.

No hi havia mestres ni metges; l'analfabetisme era general i els mals

3

La torre del telègraf

L'any 1848 es va crear a Catalunya una xarxa de 80 telègrafs òptics per avisar dels moviments de les partides armades de la segona guerra carlista. Va funcionar pocs anys, fins al 1862, quan va ser

substituïda pels telègrafs elèctrics. Al telègraf de Montornès, edificat sobre can Bosquerons, hi vivia una petita dotació de soldats, que el poble havia d'alimentar.

Torre del Telègraf, 2008. AMMV

Llavors de canvi

D'una banda, les idees democràtiques de la revolució francesa van arrelar a la societat catalana malgrat la derrota dels exèrcits de Napoleó.

Tan important com això va ser el progrés de la ciència i la tècnica, i molt en especial l'arribada del ferrocarril al Vallès Oriental, el 1860, que va multiplicar les oportunitats dels pagesos. Els mercats de Barcelona ja no quedaven a un dia de transport sinó només a una hora i, per tant, era factible dur

També gràcies al tren es va multiplicar la cria de vaques de llet a la comarca, encara que a Montornès hi va tenir un desenvolupament moderat.

Alhora, es va generalitzar el conreu de plantes americanes de gran rendiment, com el blat de moro, la patata, el tomàquet i la carbassa.

La suma d'aquests canvis va generar un augment notable del nivell de vida de la pagesia i, en conseqüència, la població del Vallès es va doblar. Una bona part de les masies de Montornès i de tot el Vallès són d'aquesta època.

Cal recordar, però, que una part d'aquest progrés va ser colpejat pel desastre de la fil·loxera, un insecte nord-americà que el 1877 va acabar amb les vinyes catalanes.

4

Mica a mica, a la societat tradicional hi van arribar llavors de canvi.

hi productes d'hort que abans només es conreaven per al consum domèstic.

El sometent

El sometent era una milícia de pagesos que aprofitava el fet que quasi tots els homes tenien escopeta de caça. El nom de "so metent" (fent soroll) al·ludeix a la manera de convocar-lo amb un toc especial de les campanes de l'església. Tenia un paper policíac, de persecució de bandolers, i va ser molt actiu als temps de guerra, especialment en la de successió i en la lluita contra els exèrcits de Napoleó, que Catalunya va lliurar sola durant alguns anys per la

retirada dels exèrcits espanyols al sud de l'Ebre.

No es tractava, però, d'una milícia popular autònoma, ja que estava controlada per les autoritats governatives i dirigida pels terratinents, que decidien quins homes en podien formar part.

L'última vegada que es va tocar a sometent a Montornès va ser als primers anys 50 del segle XX. Va ser dissolt pel senat Espanyol el 1978.

El segle de la modernitat

A l'entrada del segle XX, els canvis de modernitat es van accelerar. La vida del Vallès va canviar més al segle XX que en mils d'anys d'història.

El 1907 es va inaugurar la Societat Coral la Lira en un local de la plaça de la Constitució (l'actual Joaquim Mir). Seguia el moviment dels Cors de Clavé, un corrent catalanista conservador que va estimular molt la vida cultural dels pobles. A Montornès va comportar l'organització d'un grup teatral, una coral, un esbart dansaire, un cinema, festes, excursions, etc.

El 1913, l'obertura de la carretera va procurar a Montornès la comunicació fàcil i còmoda amb la comarca que li mancava. Alguns veïns van poder treballar a les primeres fàbriques del Vallès, especialment a la pelleria de Mollet, on anaven cada dia a peu.

El poble, que era un nucli de cases velles

al voltant de l'església, va començar a créixer cap a la carretera. Es va formar el carrer Major i el carrer de Sant Lluís va agafar forma.

Com no podia ser menys, Montornès va tenir camp de futbol. El primer va estar situat entre la carretera i el torrent de la Torre. Al seu costat es va edificar una botiga tan emblemàtica com ca l'Ollé, l'any 1930.

Cada vegada hi havia a Montornès més gent dedicada a feines no agrícoles. Les empreses més importants eren les dues bòbiles, la de can Torrents i la d'en Joca, que feien teules, totxos, totxanes i maons.

El ferrer del carrer Major era també carreter (feia carros), el boter de can Fàbregues feia també de fuster, així com la serradora d'en Jordana, coneguda després –com can Bellavista.

Hi havia un molí actiu, el de Bramasachs, a la carretera entre Vilanova i Granollers, i

un de més antic que ja havia plegat, situat a l'actual central de la telefònica.

A la plaça de la Constitució exercia un barber que ocupava les moltes hores lliures fabricant espadenyes de cànem.

Hi havia tres paletes a Montornès, cada un dels quals comptava amb una colla de tres o quatre manobres.

La construcció va prendre volada amb la reforma d'alguns masos principals com Calders, Vilallonga i Parera, que van canviar de propietari i es van envoltar de jardins i parcs, i també gràcies a un fenomen nou: la construcció de xalets per a estiu-

jants i professionals barcelonins. En són una mostra can Primo, can Sauquet i can Terradelles.

També hi havia especialistes que es movien de poble en poble: mestres d'obres, terrissaires d'enfornar, músics de festes, eugassers, segadors...

Per fi Montornès va poder comptar amb dos professionals que avui ens semblen imprescindibles: un metge i un mestre. Va ser decisiva la construcció d'una escola pública a la plaça de la Constitució el 1927. També va obrir despatx un farmacèutic, però va plegar aviat perquè els veïns preferien medicar-se amb les herbes que ells mateixos recollien.

En Josep Terradelles va posar un assortidor de benzina a la carretera i va comprar alguns camions per fer transports.

Les antigues escoles, cap als anys 50 del segle XX.

Autor: Albert Bellós. IEFC

El pintor Joaquim Mir

6

El nucli de la Sagrera cap als anys 50 del segle XX.
Postal Ollé. AMMV

Joaquim Mir i Trinxet va néixer a Barcelona el 6 de gener de 1873. Va estudiar a l'escola de Belles Arts de Llotja. Enamorat dels paisatges de Montornès,

de jove venia sovint a pintar al nostre poble. Alguna vegada els pagesos l'havien convidat a dinar i, en correspondència, ell els havia regalat un quadre. Mir es va relacionar amb els principals moviments artístics de l'època, com la colla del Safrà, que reunia personatges del món de les arts com Isidre Nonell, Ricard Canals, Ramón Pichot, Juli Vallmitjana i Adrià Gual, i el grup de pintors que freqüentava els Quatre gats, Picasso entre ells.

Va residir en diferents èpoques a Mallorca, Reus, Tarragona, Mollet, Caldes de Montbui i Vilanova i la Geltrú. Paisatgista genial, es va apropar a l'abstracció en moltes obres. Està considerat com un dels màxims exponents de la pintura posterior al modernisme.

Va ser membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Detingut el 1939 per l'exèrcit franquista, va

Montornès. Pintura de Joaquim Mir.
Col·lecció particular

Vista del nucli antic des dels pallers, cap als anys 50 del segle XX.

Autor: Albert Bellós. IEFC

emmalaltir i va morir a Barcelona el 1940. El Museu Nacional d'Art de Catalunya exposa una part important de la seva obra.

El canvi de la festa major

La Festa Major de Montornès se celebrava tradicionalment el 29 de novembre, dia del patró del poble, sant Sadurní.

El fred era viu en una data tan tardana,

fins al punt que la festa quedava deslluïda. Alguns anys, havia calgut fet l'envelat amb robes de vellut.

Això va dur a efectuar un referèndum per avançar dos mesos la festa major

i situar-la el tercer diumenge de setembre, just abans de començar la verema. L'aprovació va ser quasi unànime. Només dues famílies es van mantenir fidels a la data tradicional.

La fàbrica de la goma i la de les bicicletes

El 1931 es va instal·lar la primera fàbrica moderna a Montornès, Vibro, propietat de Vidal i Broch, coneguda com fàbrica de la goma. Feia pneumàtics massissos per a bicicletes i soles de sabates.

Era a la carretera (av. 11 de setembre) i va arribar a tenir 114 treballadors, la majoria nois joves.

Al passatge de la Pau s'hi va instal·lar un taller més petit, Samesfort, conegut com fàbrica de les bicicletes, propietat

de Josep Samsó i dirigit per Francisco Quintana, que feia peces per als rodaments a boles d'aquests vehicles.

L'arribada de la indústria va flexibilitzar el mercat laboral de Montornès, que fins aleshores es reduïa a treballar de jornalier per als terratinents. Qui no volia fer de pagès, ja no havia de caminar fins a la pelleria de Mollet; al revés, ara hi havia gent de Martorelles que venia a treballar a Montornès a peu pel coll Mercader.

Façana de l'antiga fàbrica de la Borra, 1996.
AMMV

El sindicalisme

7

Amb les fàbriques van arribar també les associacions obreres i la consciència de classe. Sindicalistes de la UGT i la CNT-FAI venien a repartir prospectes a la sortida de les fàbriques, i aviat una bona part dels obrers es va syndicar.

Els treballadors del camp van seguir un procés semblant, tant els parcers

com els jornalers, afiliant-se a la Unió de Rabassaires, un sindicat que va començar reunint els vinyaters arruïnats per la fil·loxera, i que aviat va representar el conjunt de la pagesia catalana.

Els propietaris de terres estaven organitzats feia temps en l'Institut

Agrícola Català de Sant Isidre, una entitat nascuda el 1851 per impulsar la modernització del camp, que va agafar un tarannà marcadament dretà i clerical, favorable als interessos dels terratinents en les grans polèmiques sobre la rabassa morta i la llei dels contractes de conreu.

Les dretes i les esquerres

Les opinions polítiques del poble es van radicalitzar ràpidament en dretes i esquerres. La dreta, amb l'ajuda de la parròquia, va conservar el control de l'ajuntament, fora de l'ocupació popular efectuada en els "fets d'octubre".

Les famílies de dretes es reunien a La

Lira, mentre que l'esquerra va obrir una entitat cultural alternativa a can Colom (al costat de la carretera), amb bar i sala d'espectacles. La segregació va arribar fins i tot a la Festa Major, que va arribar a tenir dos envelats rivals... en un poble que no arribava als mil habitants.

També la geografia del poble dividia dretes i esquerres. En general, a la part vella hi havia les famílies més conservadores. D'alguna manera, el torrent de can Xacó (actual carrer de Palau d'Ametlla) oficiava de frontera política.

Montornès a la guerra civil

8

El 18 de juliol de 1936, una part de l'exèrcit espanyol es va rebel·lar contra la República amb l'ajuda dels governs feixistes de Hitler i Mussolini. En resposta, va esclatar a Catalunya la revolució popular, i el poder va passar als comitès de treballadors.

A Montornès es va formar un comitè paritari de la UGT i la CNT-FAI, coordinat amb la Unió de Rabassaires, que va prendre el control de l'Ajuntament i del poble.

Es va decretar que les terres passaven a ser propietat dels parcers que les cultivaven. El tros del masover de can Vilaró va ser portat com una comuna anarquista pels jornaleros sense terra. També les indústries van ser col·lectivitzades, si bé Vidal i Broch, els amos de la fàbrica de la goma, van seguir treballant-hi com a directors, amb un sou.

Els botiguers van unificar els comerços en una cooperativa que es va establir a ca l'Ollé. La Unió de Rabassaires en va obrir una altra a can Monteis.

Hi van haver alguns afusellaments incontrolats de propietaris de Granollers al revolt de can Fenosa, just al límit de Montornès amb Martorelles, i un altre a can Vilaró, si bé no hi va participar gent de Montornès, sinó milícies de Palou i Granollers.

Amb data de l'1 de maig de 1937, per pal·liar la falta general de moneda

Paper moneda de 50 cèntims editat per l'Ajuntament l'any 1937. AMMV

petita, l'Ajuntament va editar 5.000 bitllets d' 1 pesseta i 10.000 de 50 cèntims.

La guerra va costar 12 víctimes al jove de Montornès. La majoria dels reclutats va lluitar al front d'Aragó. La lleva del 39 va ser enviada a Jaén.

L'aeròdrom 329

Al maig de 1938 es va construir un aeròdrom a Montornès, entre la via del tren i el riu Congost, amb una pista de 1100 metres de llargada, ampliada després als 1400, i 200 / 300 metres d'amplada. Unes 300 persones de Montornès, Montmeló i Palau, és a dir, la majoria dels homes disponibles, van intervenir en l'aplanament de la pista, treballant-hi durant la segona quinzena d'aquell maig.

La masia de ca l'Arnau va ser requisada com a centre de comandament i caserna militar per a 50 soldats. Al costat de la pista es van obrir rases per guardar-hi el combustible i les municions, i també vuit refugis petits, un dels quals es

conserva, i un altre de grans dimensions que l'ajuntament acaba de restaurar perquè pugui ser visitat.

L'aeròdrom va ser un camp d'entrenament amb una vida molt activa. Al gener del 39 va ser la base de la 4a esquadrilla de xatos del grup 26, unitat de combat dirigida pel tinent Emilio Ramírez Bravo que defensava Barcelona dels atacs de la Legión Condor alemanya.

El 24 de gener, els avions de la 4a esquadrilla es van traslladar a Tona per a protegir la retirada dels refugiats republicans. El 28 de gener

entraven a Montornès els italians de l'exèrcit franquista.

L'aeròdrom va tenir diferents noms: 329, 999 a partir del 10 de novembre de 1938, i VX5 a partir del 21 de desembre. L'espionatge franquista el coneixia com aeròdrom 3932.

La postguerra

Amb la victòria de l'exèrcit franquista, tot va tornar als propietaris anteriors, al temps que s'efectuava una duríssima repressió. Cinc montornesencs van ser condemnats a mort, dos dels quals van ser executats (dos immigrants coneguts com "l'abuelo" i "el forner del Masnou"). Vuit persones van patir condemnes de presó i deu més es van exiliar, alguna de les quals va morir als camps nazis d'extermini. Es va crear una comissió gestora local, amb funcions delatores i repressives,

La betzinera de can Terradellas, cap als anys 60 del segle XX.

Autor desconegut. Col·lecció de Maria Forcada.

i hi havia una llista negra que prohibia donar feina a sindicalistes destacats de la República.

La dictadura franquista no va voler reconèixer la moneda de la República. Com a conseqüència, la població es va quedar sense diners. Només s'acceptaven les antigues monedes de plata. Tot i ser un poble pagès, es va patir molta fam i una misèria extrema.

Gràcies a la iniciativa de mossèn Ramon, el rector de la parròquia, Montornès va tornar a tenir camp de futbol, aquesta vegada en un emplaçament millor, sota el carrer Capella, on ara hi ha l'escola Sant Sadurní.

L'any 1952, Mateu Pla Elias va obrir una fabrica tèxtil a les naus de la vella fàbrica de la goma. Coneguda com a "fabrica de la borra", va ocupar molta menys gent que la fàbrica anterior i va funcionar fins al 1981.

També es va obrir una petita fàbrica de baquelita a la cantonada del passatge de la Pau amb la carretera, propietat de Mirandés i de Blanco, el propietari de Casablanca.

Al torrent de les Vinyes Velles, en Montserrat va obrir durant un parell d'anys una mina de fluorita, un mineral usat com fundent a les fàbriques de

La casa de can Saurina convertida en Ajuntament, cap als anys 50 del segle XX.

Postal Edicions Ollé.

Col·lecció de Maria Forcada

vidre. L'estabilitat dels terrenys era poca, però, i la mina va ser abandonada. Encara es poden observar les restes de les basses de rentar el mineral.

El canvi més important a la vida de Montornès, però, el va portar la construcció d'urbanitzacions d'estiu. Començades els anys 40, es van multiplicar des de la popularització dels automòbils privats. Paletes, fusters i botigues, tots van treure molt profit de la presència estival d'alguns milers d'estiuers. Fins i tot els pagesos, que podien vendre directament als barcelonins ous, gallines, conills i hortalisses.

Visita a les primeres fàbriques de montornès

Punts d'observació

10

- 1. Sortim de la plaça de Joaquim Mir. El Montornès antic es limitava a les cases velles construïdes al voltant a de l'església de Sant Sadurní. A la plaça central, anomenada abans plaça de la Constitució, hi havia l'Ajuntament, l'escola, el forn, un safareig i la primera seu de la Societat Coral La Lira.
- 2. Abans de la guerra civil, la rectoria estava adossada a l'església, just on avui hi ha l'entrada principal. Al temple s'hi entrava per una porta lateral, al costat del cementiri.
- 3. Continuem per la rambla de Sant Sadurní. Era l'antic camí de comunicació de Montornès, tant amb Granollers com amb Martorelles.
- 4. Els carrers del General Prim, Sol i Estrella van significar la primera expansió del poble. Les cases solien ser de planta baixa i pis, i s'alçaven al costat nord del carrer, a solell, mentre que al costat sud hi quedava el barri de les cases del carrer paral·lel. Són interessants les façanes amb elements d'estil modernista.
- 5. Arribem al carrer Major. A la dreta veiem la plaça de Pau Picasso. Allí hi havia can Torrents, la masia dels Riera Marsà, uns dels gran propietaris del poble. Al darrere hi havia la bòbila d'en Joca.
A l'esquerra hi trobem can Primo (1898), el primer xalet d'estiueig del poble, can Fàbregues, antiga boteria, la primera centraleta de telèfons, instal·lada en una casa particular, i els xalets modernistes propers a la carretera, l'últim dels quals, can Saurina, va ser l'ajuntament del poble des de 1947 fins a 1978.
- 6. Ca l'Ollé, a més d'estanc, era una botiga generalista adossada al bar més popular del poble i parada del cotxe de línia a Barcelona.
A prop hi havia la fàbrica de la goma, transformada després de la guerra civil en fàbrica tèxtil.
- 7. A can Terradelles hi havia hagut el primer assortidor de benzina de Montornès.
Una mica més avall, al passatge de la Pau, hi havia dos tallers, coneguts com la fàbrica de bicicletes (anys 30) i la de baquelita (anys 50). Al carrer de Prat de la Riba es troba can Bellavista, antiga serradora d'en Jordana.
- 8. L'actual Ajuntament de Montornès va ser inaugurat l'any 1978, arran de la transició política. A la planta baixa hi va haver durant uns anys el primer ambulatori del poble.
Al costat hi ha la central de la telefònica, al lloc on al segle XIX hi havia un molí de gra.
- 9. Al carrer de Vallromanes hi ha algun dels primers xalets d'estiuejants del poble. És notable can Ferrari, d'estil noucentista, edificat el 1934.

Pràctica de ruta

Can Ferrari, 2006. AMMV

La Ruta Modernista La Ruta Modernista

El creixement de Montornès durant el primer terç del segle XX va coincidir amb l'auge de l'estil modernista, que va deixar a Catalunya obres tan importants com la Sagrada Família, la Pedrera, les fonts de la plaça Espanya o el palau Güell.

Per aquesta causa, es troben trets arquitectònics modernistes en algunes cases de Montornès, tant a xalets d'estiuejants com a cases de veïns.

L'excursió que hem proposat ens permet visitar la ruta modernista de Montornès:

_Can Pompílio, al nº 21 del carrer Estrella.

_Can Fàbregas, al nº 14 del carrer Major. Una part dels elements modernistes van desaparèixer en fer el pis superior.

_Torre Gran, al nº 6 del carrer Major.

_Can Verdaguer, al nº 4 del carrer Major.

_Can Marcelino, al nº 23 de l'avinguda de l'11 de Setembre. Té un interès especial la ceràmica del vestíbul.

_La ruta es pot ampliar amb can Ferrari, un edifici noucentista al nº 9 del carrer Miró.

Torre Gran, 2008. AMMV

Can Pompilio, 2008. AMMV

Can Verdaguer. 2008. AMMV

